

begrip

moslims

christenen

Nr 47 nov/dec 1979
abt. f 15.--
losse nrs f 2.25
tnv.P.Backx,penn.m.

"Onze vrouw, de islamiti-
sche wetgeving en de samen-
leving" door Tahar Haddad

"Begrip"
Wüstelaan 80
Santpoort

Ten geleide

In 1930 verscheen de eerste arabische uitgave van een opzienbarend boek van Tahar Haddad, dat in 1978 in het Frans vertaald en uitgegeven werd onder de titel "Notre Femme, la législation islamique et la société" (Onze vrouw, de islamitische wetgeving en de samenleving).

De uitgever vindt het de moeite waard om dit boek voor een breder publiek toegankelijk te maken, omdat dit werk een van de beste beschrijvingen is van de positie van de vrouw in de moslimse samenleving tussen de jaren 1900 en 1930.

Mensen die menen dat in de moslimwereld niet nagedacht wordt over de positie van de vrouw en de noodzaak van vrouwenemancipatie zullen verrast opkijken bij het lezen van de samenvatting, die Gerda Versteegden van dit boek geeft.

Tahar Haddad roept op tot de bevrijding van de moslimse vrouw. Hij schroomt daarbij niet om scherpe kritiek uit te oefenen op de islamitische rechtsgeleerden en hun interpretatie van de islamitische wetgeving die, naar zijn vaste overtuiging, de geest van de Islam geweld aandoet.

Zijn stoutmoedigheid en scherpzinnigheid hebben hem veel vijanden bezorgd. Zelfs veel van zijn vrienden keerden zich van hem af.

De tijd heeft hem echter gelijk gegeven.

P. Backx

Tahar Haddad, geboren rond 1899, was van bescheiden afkomst. Hij ontving zijn eerste onderwijs in een Koranschool, zette daarna zijn studies voort aan de Khaldoenia en Zitoena (hogere religieuze onderwijsinstutten). Na een jaar "rechten" gestudeerd te hebben, houdt hij zich bezig tussen de jaren 1920-1930 met politieke en vakbondsactiviteiten. In 1927 verscheen zijn werk "De Tunesische arbeiders en de opkomst van een vakbeweging". Tahar Haddad stond bekend als een sociaal en politiek geëngageerd schrijver. Zijn hervormingsgezinde ideeën hebben hem geïsoleerd. Hij stierf in 1935.

De studie van Tahar Haddad is samengesteld uit een juridisch gedeelte waarin de schrijver zijn persoonlijke visie geeft op de islamitische wetgeving en zijn interpretatie daarvan inzake de positie van de vrouw; tevens legt hij een aantal vragen voor inzake de rechten van de vrouw aan een aantal prominente rechtsgeleerden uit de Tunesische maatschappij. En uit een sociaal gedeelte waarin hij een nauwkeurig beeld geeft van de werkelijke positie van de vrouw en waarin hij verschillende voorstellen doet om die grondig te verbeteren.

Al in het voorwoord wordt de overtuiging van Tahar Haddad duidelijk. Uitspraken als: "De vrouw is de moeder van de man (....) hij blijft zijn hele leven door haar getekend", "Zij is niet alleen de helft van de man, maar ook de helft van de natie", en "Als we kleinerend op de vrouw neerzien zonder rekening te houden met de nederige positie en het sociale verval waarin ze verkeert, is deze houding slechts een aspekt van onze eigen onwetendheid en een bewijs dat we onze minderwaardige positie en ons verval aksepteren. Als we voor de vrouw werkelijk liefde en respect gevoelen, moeten we proberen haar persoonlijkheid te ontwikkelen en dat zal een bewijs zijn van respect voor onszelf", leiden via een oprecht en logisch denken tot de konklusie dat de kern van het vooroordeel van de man tegenover de vrouw moet zijn dat hij haar alleen als een lustobjekt ziet. De schrijver ontzenuwt het denkbeeld van de tegenstanders van de vrouwenemancipatie dat de arabisch-moslimse kultuur tot hoge bloei zou zijn gekomen zonder de medewerking van de vrouwen. Integendeel, in de bloeitijd van de arabisch-moslimse kultuur hadden de vrouwen grote invloed; ze waren bovendien onderlegd in theologie en literatuur. Volgens Haddad kan haar ontwikkelingsniveau ver verbeterd worden als het idee van de vrijheid beter wordt begrepen.

Tahar Haddad is ervan overtuigd dat de Islam zich in geen enkel opzicht verzet tegen een verbetering van de "condition humaine": de Islam is juist een bron van sociale hervormingen. Volgens de schrijver is het verval van de moslimse wereld het gevolg van bijgeloof en gewoonten die niets te maken hebben met de Islam.

De vrouw en de Islam.

De voorschriften van de Islam hebben diepgaande veranderingen teweeg gebracht in de positie van de vrouw door haar persoonlijkheid als gezellin van de man te bevestigen. Nooit daarvoor was er een beweging of een idee geweest die de vrouw haar rechten als lid van de samenleving en als gezellin van de man had gegeven.

Het probleem van de vrouw was dan ook een van de moeilijkste problemen waarmee de nieuwe godsdienst te maken kreeg. De weerstanden waren groot. De voorschriften in de Koran zijn geopenbaard al naar gelang de gevallen zich voordeden, zodat we ze niet los kunnen denken van de sociale kontekst waarin die gevallen plaats hadden. We moeten dan ook rekening houden met de afstand die er bestaat tussen hetgeen de Islam voorschrijft en de doelstellingen die beoogd worden en die blijvende waarde hebben. We moeten ons bewust zijn van de sociale situatie en de mentaliteit van de arabische samenleving van die tijd. De Islam is niet star en onbuigbaar. Het woord van Mohammed: "Ik ben gezonden om de betekenis van de moraal te vervolmaken", bewijst dat hij de evolutie der tijden in acht neemt. We moeten de twee wezenlijke doelstellingen van de Koran in het oog houden, te weten de moraal en de vitale behoeften van de mens. Hierbij regeert de moraal de vitale behoeften.

De weg die de Islam volgt is die om de voorschriften met wijze geleidelijkheid toe te passen al naar gelang de mogelijkheden en de rijpheid van de persoon. Wat de positie van de vrouw betreft wilde de Islam het karakter en de gebruiken van de Arabieren verzachten al naar het geloof plaats kreeg in hun hart.

De Islam heeft respect voor de vrouw, niet alleen als persoon, maar hij bereidt haar ook voor op de uitoefening van haar rechten. Zo krijgt zij het recht om getuige te zijn, zij het dat twee vrouwen gelijk zijn aan één man. Dat was zo omdat de vrouw op dat moment in de geschiedenis nog onontwikkeld was, niet echter omdat ze minderwaardig zou zijn.

De vrouw heeft ook het recht gekregen om rechter te zijn. Er is bovendien geen enkele tekst die de vrouwen het recht ontzegt om welke sociale verantwoordelijkheid dan ook te dragen. Voor Tahar Haddad is dat het bewijs dat het probleem van de sociale positie van de vrouw geen enkel verband heeft met het wezen van de godsdienst. Als de profeet twijfelt aan de capaciteit van de vrouw, dan moeten we zijn woorden in hun sociaal-kulturele kontekst plaatsen. Het is dan ook onvoorstelbaar dat de Islam aan de vrouw rechten of plichten zou geven die niet op respect voor de vrouw gebaseerd zijn.

Behalve het recht om te getuigen en rechter te zijn verkreeg ze ook het recht op eigendom en het beheer ervan, op voogdijschap over minderjarige kinderen, erfrecht. Het erfrecht was nieuw voor de vrouw. Het was een revolutie in de gebruiken van die tijd. Zozeer tastte het de bestaande samenleving aan dat de mannen allerlei uitwegen hebben gezocht om eraan te ontsnappen. Daarmee schonden zij de voorschriften van de Islam. Tot op de dag van vandaag wordt er, op het platteland vooral, de hand gelicht met dit erfrecht. Alhoewel in de bepalingen van de Islam de man over het algemeen meer erft dan de vrouw, zijn er ook gevallen waar beide partijen evenveel erven. Dat bewijst dat er geen principiële ongelijkheid bestaat op dat gebied tussen man en vrouw. Er is ook geen enkele tekst die een formeel voorschrift geeft van de inferioriteit van de vrouw omdat ze als vrouw geboren is. Tahar Haddad trekt uit dit alles de konklusie dat de Islam in de geest geen bezwaar heeft tegen de verwezenlijking van de gelijkheid tussen de seksen op alle gebied, als eenmaal de oorzaken van de mannelijke bevoogding zijn weggenomen. Volgens Haddad had Mohammed dit probleem geleidelijk willen oplossen zoals dat ook met de slavernij gebeurd is. (Mohammed geeft daar veel richtlijnen met betrekking tot de vrijmaking en de verbetering van de sociale positie van de slaven). Er is dus niets dat de moslim tegenhoudt om geleidelijk voortgang te maken en de oplossing van sociale problemen. Met betrekking tot de man-vrouw-relatie en de positie van de vrouw is het probleem van de absolute autoriteit van de man inzake scheiding en polygamie onopgelost gebleven. Zoals de slavernij is afgeschaft door de liberale doelstelling van de islamitische wetgeving in het oog te houden, zo zou ook de vrouw bevrijd moeten worden door de uiteindelijke bedoeling van de wet voor ogen te houden. De moslimse wetgeving moet de invloed ondergaan van de evolutie der tijden.

Echtbreuk.

Voor de Islam is het huwelijk de enige instelling waarbinnen sexuele relaties mogelijk zijn en hij veroordeelt dan ook krachtig de echtbreuk. Er staan zware lijfstraffen op. Toch heeft in de islamitische wetgeving alleen de man het recht om, zonder materiële bewijzen, zijn partner van echtbreuk te beschuldigen.

Ondanks de zeer strenge straffen voor de overtreders is de Koran vergevengenzind tegenover ongehuwde jongeren. (In het algemeen wijst de Islam het celibaat af). De schrijver echter is van mening dat een goede opvoeding een betere waarborg is tegen het gevaar van echtbreuk dan de bedreiging met zware straffen. Hij acht die handelwijze ook meer in overeenstemming met de geest van de Islam.

Huwelijk.

Het huwelijk is in de ogen van de Islam een geheel van gevoelens en plichten. Daarbij worden de liefde en de tederheid als wezenlijk beschouwd. Tot de plichten behoren seksueel contact en de voortplanting en samenwerking in de verrichting van de dagelijkse taken. Met betrekking tot de vrouw is het volgende citaat een richtlijn: "De vrouwen hebben evenveel plichten als rechten in het huwelijk, volgens een juiste maat".

Tahar Haddad stelt dat, wil het huwelijk op een juiste basis rusten, beide partners achter hun keuze moeten staan en dat betekent voor hem dat de betrokkenen van eenzelfde ontwikkelingsnivo moeten zijn, dezelfde smaak moeten hebben en eerst en vooral door elkaar aangetrokken moeten worden. De meerderjarige vrouw moet daarom zelf haar partner kunnen kiezen. Op een enkeling na zijn de moslimse juristen het daar niet mee eens en vinden ze dat de vader de man voor zijn dochter moet kiezen.

In een enkel geval heeft het meerderjarige meisje het recht om het huwelijk dat voor haar gearrangeerd is toen ze nog minderjarig was te laten ontbinden. Tegenover deze wetten en gebruiken stelt de schrijver dat het meisje zowel geestelijk als lichamelijk rijp moet zijn zodat ze een bewuste keuze kan maken.

Vaak wordt aan de vrouw verweten dat ze slecht gekozen heeft als haar huwelijk niet naar haar zin is, maar Haddad werpt tegen dat de vrouw niet geleerd heeft om te kiezen omdat ze moreel en sociaal onopgevoed is. Verder staat ze meestal onder de druk om een keuze ondergeschikt aan de belangen van de familie te maken. Dit geldt ook voor de jonge man, als hij economisch afhankelijk van zijn familie is.

In de Islam wordt de huwelijksdaad beschouwd als een plezier en als een plicht. Als de man niet in staat is om zijn plicht te vervullen heeft de vrouw dan ook het recht om te scheiden. Als de man langdurig afwezig is heeft de vrouw het recht om haar man te verzoeken naar huis terug te keren. De meningen van de juristen lopen uiteen over de termijn die aan het wachten van de vrouw gesteld moet worden. Die varieert tussen een jaar en het moment dat de meeste generatiegenoten van de man gestorven zijn !

De voortplanting is een plicht tenzij het leven van de moeder beschermd moet worden.

Polygamie.

Volgens de schrijver is er in de Koran geen dogmatische basis voor de polygamie. Dat gebruik dateert nog uit de voor-Islamitische periode en de Islam heeft die situatie willen veranderen via zijn methode van geleidelijkheid. Een indicatie hiervoor is dat het aantal vrouwen eerst werd beperkt tot vier, en daarna tot vier, mits de man er zeker van is dat hij rechtvaardig tegenover haar kan zijn. In de latere fase werd er dus een voorwaarde aan verbonden. De Koran heeft verder geopenbaard dat het voor een man onmogelijk is om rechtvaardig te zijn

ten opzichte van vier vrouwen: "Gij zult er niet in slagen om volmaakt rechtvaardig te zijn ten opzichte van uw vrouwen, al verlangt gij het nog zo zeer". Als we terugkeren naar de tekst in de Koran die het huwelijk definieert als een band van liefde en tederheid, begrijpen we gemakkelijk dat het gaat om de wederkerigheid van gevoelens tussen èèn man en èèn vrouw. Het is ook normaal dat, als een man verwacht dat zijn vrouw alleen hem toebehoort, ook de vrouw verwacht dat haar man alleen haar toebehoort. Alhoewel de vrouw door haar minderwaardige positie dat gevoel in de loop van de tijden heeft onderdrukt, is het overduidelijk dat deze frustratie dikwijls een van de oorzaken van een gestoord huwelijksleven is.

Echtscheiding.

De profeet had een afkeer van echtscheiding en hij beschouwde haar als het door de "goddelijke wil minst geaksepteerde wettelijke recht". Hij beveelt de gehuwden aan om in vrede en harmonie te leven en laat aan de scheiding eerst een verzoeningspoging vooraf gaan. De man had ook het recht om zijn vrouw "op te voeden". Dit kon soms nodig zijn in die tijd omdat de vrouw geen enkele sociale opvoeding had genoten en haar plichten verzaakte. Dat moest met veel takt gebeuren. In die zin was de man superieur aan de vrouw. Die superioriteit verplichtte hem ook om zijn vrouw te onderhouden en te beschermen. In geen geval moest dit uitlopen op een gebrek aan respect voor de vrouw. Deze had in geval van belediging het recht zich tot een rechtbank te wenden.

In hopeloze situaties kan een man besluiten te scheiden. Omdat hij in zijn oordeel niet onfeilbaar is stelt de wetgeving een scheiding in etappes voor zodat een terugkeer nog enige tijd mogelijk blijft. De man mag alleen de bruidsschat terugvragen als zijn vrouw schuldig is aan de scheiding (b.v. in geval van overspel). Naar het oordeel van de schrijver wordt er veel te snel en lichtvaardig gescheiden, ondanks de ernstige bedenkingen van de profeet daartegen. Daardoor wordt de Koran van zijn hogere zin beroofd, omdat de rechtsgeleerden de heilige teksten verkeerd interpreteren. De ware geest van de Islam wordt aldus verduisterd. En hoewel de Islam pleit voor recht en respect voor de vrouw draait de echtscheiding in de meeste gevallen voor de vrouw uit op onrecht en vernedering. Dikwijls krijgt ze niet eens de materiele schadevergoeding die de Koran haar toekent. Om nog maar niet te spreken van een morele schadevergoeding! De vrouw leeft onder de voortdurende dreiging van de scheiding, van met haar kinderen weggestuurd te worden. Deze situatie heeft het sociale leven eeuwenlang beheerst. De religieuze rechtbanken hebben de wet op onverzoenlijke wijze toegepast zonder oog te hebben voor de situatie in het gezin. Deze handelwijze is volgens de schrijver tegen de geest van de Islam. De man mag het scheidingsrecht slechts in uiterste gevallen hanteren. De vrouw moet de bescherming genieten van de religieuze rechtbank. Tahar Haddad stelt de instelling voor van huwelijksrechtbanken die moeten waken over het respect van de doelstellingen van de islamitische wetgeving. Dit zou er toe bijdragen om de ontwrichtingen van het sociale leven tegen te gaan. Het zou de vrouw beschermen tegen het cynisme en de onwetendheid van de mannen. Deze rechtbanken zouden het recht van de man niet beperken, maar alleen het misbruik ervan tegengaan. Alhoewel een dergelijke rechtbank een inperking lijkt van de autoriteit van de man, zou hij het algemeen welzijn bevorderen.

Meningen van Tunesische rechtsgeleerden met betrekking tot de positie van de vrouw en tot huwelijksproblemen.

Tahar Haddad heeft een soort onderzoek gedaan door een aantal juristen naar hun mening te vragen betreffende de positie van de vrouw en huwelijksproblemen. Hij heeft aan zes prominente juristen een twaalftal vragen voorgelegd over onderwerpen als de vrije keuze van de man door de vrouw, het scheidingsrecht voor de vrouw wiens man langdurig afwezig blijft of wanneer man en

vrouw onmogelijk samen kunnen leven, de garantie van de vrouw tegen het onbeperkte scheidingsrecht van de man, de mogelijkheid van de vrouw om haar man openlijk van overspel te beschuldigen, zoals de man dat ook kan doen, de "machtsverhouding" in het huwelijk met het oog op de absolute autoriteit van de man, en de rechten en plichten voor beide partners, het recht op beheer van de bezittingen van de vrouw, de sociale status van de vrouw in het algemeen, haar recht op het bekleden van functies, het dragen van de "sluier".

In het algemeen ontwijken de gegeven antwoorden elkaar niet zoveel; ze zijn in de meeste gevallen geïnspireerd door een letterlijke interpretatie van de Koran. Dit betekent dat aan de meeste antwoorden de overtuiging ten grondslag ligt dat de vrouw onder bevoogding van de man staat. Hij blijft haar supervisor. Op een aantal antwoorden wordt hieronder ingegaan.

De vrouw kan moeilijk scheiden als haar man langdurig wegblijft, niettegenstaande het recht van de vrouw op seksueel verkeer. Als hij haar een alimentatie geeft, wordt het nog moeilijker, maar het kan tussen een jaar en tot de ouderdom duren. De onverenigbaarheid van karakter is al helemaal geen geldig argument om te scheiden ingeval de vrouw het aanvraagt, de man hoeft in deze geen argumenten te geven; alleen dus wanneer een vrouw met de bewijzen kan komen dat ze mishandeld wordt, heeft ze kans te kunnen scheiden. De man daarentegen heeft een onbeperkt recht om te scheiden. De enige garantie die de vrouw daarentegen heeft is de aanmaning dat hij er voorzichtig mee om moet gaan. In geval van overspel heeft de vrouw geen enkel verhaal; terwijl de man het recht heeft om naast zijn wettige vrouwen ook bijvrouwen te hebben. Een antwoord gaf de vrouw de mogelijkheid om, via een omweg, zich over het overspel van haar man te beklagen; zij kan hem aanklagen op het criterium van "aanslag op de morele orde" van de gemeenschap. Zowel man als vrouw hebben rechten als plichten. De juridische rechten van de vrouw zijn het recht op onderdak, voedsel en kleding. Ze is haar man gehoorzaamheid verschuldigd. In theorie hebben beiden een gedeelde verantwoordelijkheid, maar in de praktijk zijn de taken strak verdeeld: de vrouw doet het werk binnenshuis en de man heeft zijn taak buitenshuis. Sommige juristen geven de aanbeveling dat het overwicht van de man geen despotisme moet worden. De man is beschermer en raadgever. Hij is belangrijker omdat hij meer lichaamskracht heeft (!) en meer initiatief. De vrouw heeft het recht om haar eigen bezittingen te beheeren, als de waarde daarvan niet meer is dan eenderde van wat man en vrouw samen bezitten. Wat de sociale status van de vrouwen betreft zijn de antwoorden maar vaag, en niet eensluidend. Voor een aantal juristen is de vrouw te sentimenteel en gevoelig om rechter te kunnen zijn, andere beperken voor haar die functie tot zaken die alleen vrouwen betreffen. Voor alle juristen heeft de vrouw niet het recht om een gemengde godsdienstige bijeenkomst voor te gaan: ze zou de konsentrasie van de mannen kunnen verstoren. De meesten zien geen bezwaar om haar bijeenkomsten van enkel vrouwen te laten voorgaan. Wat de andere sociale functies betreft zijn de meeste juristen bezorgd of de vrouw wel in staat zal zijn om haar taak als moeder en echtgenote te combineren met die van een baan.

De juristen zijn van mening dat vrouwen hun lichaam bedekt moeten houden, behalve het gezicht en de handen. In gezelschap van de vader of de zoon mag zij iets meer van haar lichaam laten zien. Zij mogen nl. de mannen niet in verleiding brengen. Een enkele jurist is zo moedig de vrouw het recht te geven om zich tot de knie te ontbloten en te stellen dat een vrouw recht heeft op frisse lucht, activiteit en sport. Hij is van mening dat de Koran de sluier niet verplicht heeft gesteld.

Tahar Haddad geeft verder geen direkt commentaar op deze antwoorden.

Konklusie van het juridisch gedeelte.

De schrijver is ervan overtuigd dat de islamitische wetgeving tot doelstelling had de gelijkheid van man en vrouw in alle opzichten.

De vrouw heeft in het begin van de Islam ruimschoots geprofiteerd van deze liberalisering. Die periode heeft echter niet lang geduurd en de hedendaagse moslimse vrouw weet niet welke rechten de Islam haar heeft toegekend. Als in bepaalde gevallen de vrouw de tweede plaats inneemt na de man, moeten we niet uit het oog verliezen hoe de sociale situatie was in Saoedië-Arabië in die tijd. De nieuwe godsdienst wilde haar voorschriften op religieus en sociaal gebied geleidelijkaan invoeren. Dit geldt vooral het uiterst gevoelige probleem van de positie van de vrouw. Bovendien was deze kwestie niet van de allereerste orde in al zijn details en al zijn aspecten: de nieuwe godsdienst gaf de voorrang aan het beëindigen van de broederoorlogen en aan de opbouw van de staat. Het zijn de moslimse gelovigen, en niet de Islam zelf, die de invloed hebben ondergaan van de onwetendheid van de rechtsgeleerden die niet begrepen hebben dat het de bedoeling was de emancipatie van de vrouw geleidelijkaan door te voeren.

Integendeel, ze hebben bij de man een misplaatst meerderwaardigheidsgevoel gekreëerd. Deze realiteit heeft een zeer slechte invloed gehad, zowel op het juridische als op het morele vlak. Het geval van de tegenstand ten opzichte van het respect en de welwillendheid ten opzichte van de vrouw is niet het enige waar de rechtsgeleerden zijn afgeweken van de doelstellingen van de moslimse wetgeving. Hetzelfde geldt o.a. voor de slavernij. Alhoewel de profeet voor zijn dood de vrouw en de slaven speciaal had aanbevolen, hebben de moslims niets gedaan om haar sociale positie te versterken. Integendeel; ze hebben haar opgesloten en in afzondering gehouden van de wereld, zodat ze nu een mooi voorbeeld is van een naïef en onwetend persoon zonder degelijke opvoeding! En aan deze vrouwen wordt de verantwoordelijkheid gegeven voor de opvoeding van de kinderen, de toekomstige generatie van een volk! De gevolgen zijn duidelijk te zien in onszelf en onze kinderen. De man is de bevoogder op alle gebied en de vrouw is onervaren met het openbare sociale leven.

De schrijver verwijt de rechtsgeleerden dat zij zich altijd baseren op de letterlijke uitleg van de tekst en daarmee de evolutie en de veranderende behoeften van het leven ontkennen. De evolutie van de samenleving dwingt ons echter tot een bredere kijk op het wezen van de moslimse wetgeving. Tahar Haddad betreurt dat een aantal progressieve rechtsgeleerden te bang zijn of te veel respect hebben voor de traditie om hun ideeën openlijk te uiten.

Men moet dan ook heden ten dage een stagnatie konstateren in de ontwikkeling van de moslimse wetgeving. Bovendien is er een grote dwaling verbreid en dat is het einde van iedere poging tot hernieuwde interpretatie van de Koran. Iedere poging tot hervorming wordt met een scheef oog bekeken. Haddad eindigt met de vraag of de Islam onbegrepen zou zijn door haar eigen aanhangers.

Sociale gedeelte: de opvoeding van meisjes, toekomstige echtgenotes en moeders.

De opvoeding die de meisjes nu krijgen is niet gericht op de vooruitgang, maar gebaseerd op bijgeloof en onwetendheid van de voorgaande generatie. Wij zouden de vrouw op haartoeekomstige taak moeten voorbereiden door haar beroeps- onderwijs te geven, zoals naaien en huishoudelijk werk. De schrijver pleit ook voor de economische onafhankelijkheid van de vrouw door een systematische beroepsopleiding in de geest van traditionele handarbeid.

Hij beschrijft hoe de meisjes leven in een gesloten milieu, zijn opgevoed via de autoritaire methode van intimidatie, zodat ze geen verantwoordelijkheidsbesef en plichtsgevoel hebben kunnen ontwikkelen, verlamd zijn in hun intellectuele ontwikkeling door allerlei bijgeloof. Natuurlijke nieuwsgierigheid wordt vaak beschouwd als een ongunstig voorteken. De verlegenheid en het gebrek aan zelfvertrouwen van de meisjes hebben een ongunstige invloed op hun latere huwelijksleven. Haar minderwaardigheidsgevoel ten opzichte van haar man zal zich vaak uiten in de raarste grillen om zich te bevestigen. Door haar opvoeding verdringt de vrouw haar gevoelens. Meestal stappen het meisje en de jongen met een aantal vooroordelen over en weer het huwelijk in.

Dat houdt in dat ze geen vertrouwen in elkaar hebben. En dan begint het stilzwijgend gevecht om de "macht". Dat loopt meestal uit op tirannie van de man. Niet zelden moet het huwelijk onder dwang in stand gehouden worden. De vrouw leeft dan verder met een gevoel van innerlijk verzet, alhoewel ze niet durft te scheiden vanwege de vrees een verlaten vrouw te zijn met alle financiële en morele problemen van dien. Zo'n huwelijk beantwoordt in de verste verte niet aan wat de Koran van het huwelijk verwacht: een band van liefde en sociale samenwerking.

Zowel de man als de vrouw zijn over het algemeen slecht voorbereid op het huwelijk. Bovendien onderschatten we het belang van de invloed die de vrouw op de opvoeding van de kinderen en op het leven in het algemeen heeft. Als we van dat belang overtuigd worden, zullen we scholen moeten oprichten voor meisjes zodat jongens en meisjes wat hun intellectuele ontwikkeling betreft dicht bij elkaar komen. Die "gelijkgezindheid" zal het huwelijk zeker ten goede komen. De opvoeding die we zowel aan jongens als meisjes geven zou gericht moeten zijn op het ontwikkelen van de vrijheid en de onafhankelijkheid van de persoon. Het is een feit dat momenteel veel vrouwen geen notie hebben van de verplichtingen van het sociale leven. Maar zolang men de vrouw blijft beschouwen als niet in staat om initiatieven te nemen, zal ze afhankelijk blijven en van alles verzinnen om haar man tegen te werken. We moeten haar vertrouwen geven. Vaak wordt ook de vrouw verantwoordelijk gesteld voor de slechte gang van zaken in het huishouden, terwijl we de hand in eigen boezem zouden moeten steken: de mannen zijn ten grote dele verantwoordelijk voor de sociale conditie waarin we leven doordat ze de onwetendheid en de werkloosheid zonder verzet akseptereren. De schrijver legt er de nadruk op hoezeer de werkloosheid en slechte economische basis het gezin bedreigen.

Moderne stroming.

Tahar Haddad is van mening dat de modernisatie van de tunesische maatschappij niet verder reikt dan de nabootsing van de materiële aspecten van de westerse cultuur en dat niet is geprobeerd om de middelen te leren kennen die de westerse landen op dat niveau gebracht hebben. De overvloed aan westerse producten op de tunesische markt heeft deze lust tot oppervlakkige imitatie sterk bevorderd. Deze situatie heeft het economisch evenwicht verstoord in de wereld doordat de westerse landen alsmaar produceren en de andere landen alleen consumeren zonder wegen naar de vooruitgang te zoeken. Het gevolg is een algemene verpaupering van de tunesische maatschappij. De jonge generatie ondergaat al evengoed de slechte invloed van de westerse beschaving en veel mensen worden geplaagd door een vaag gevoel van ontevredenheid. De schrijver wil zijn landgenoten niet dwingen tot een leven van soberheid en puritanisme, maar hij is ervan overtuigd dat het van wezenlijk belang is om op het economische vlak een grote inspanning te verrichten wil het land werkelijk moderniseren.

De sluier.

Aanvankelijk was de sluier bedoeld als een sociaal middel om de verleiding uit te bannen. In werkelijkheid heeft de sluier echter de functie een scheiding aan te brengen tussen de geslachten. Dit heeft alleen maar nadelen. De man leeft buitenshuis een leven waar de vrouw geen weet van heeft. Omdat de vrouw niet aan het sociale leven deelneemt is ze onbekwaam haar eigen bezittingen te beheren. Deze toestand brengt haar in een psychisch en moreel isolement. Haar hele opvoeding is er op gericht haar verwijderd te houden van het sociale en kulturele leven. De vrouw - en daarmee de moeder - heeft geen idee van de werkelijkheid en daarom ook niet van de toekomst - van de kinderen. De kinderen worden veel te veel binnenshuis gehouden wat zowel een gebrek aan frisse lucht als een gebrek aan lichamelijke en geestelijke oefening betekent. En ondanks dit alles werkt de sluier dikwijls nog provocerend! Wij kunnen ons dan ook terecht afvragen wat vandaag de dag het nut van de sluier nog is. (Voor de schrijver zijn afschaffing van de sluier en emancipatie van de vrouw synoniem).

Volgens de schrijver praten de mensen meestal alleen over de nadelen van de afschaffing van de sluier en dus van de emancipatie van de vrouw, alsof die daarmee tegengehouden zou kunnen worden. Hij is van mening dat de modernisering en de emancipatie zo overweldigend opkomen dat ze niet te stuiten zijn. En dan gaat de afschaffing van de sluier niet alleen de vrouw aan, maar is zij even belangrijk voor de man. Vaak is een argument tegen dat de afschaffing een verslapping van de zeden in de hand werkt. Maar die is een gevolg van bepaalde psychologische reacties. Als we oprecht het morele gedrag van de vrouw willen verdedigen, moeten we beginnen met de heropvoeding van het gedrag van de man. We zouden dan vraagtekens moeten zetten achter de polygamie, de ongestrafte echtbreuk, de mannelijke jaloersheid en achter de armoede. De schrijver verklaart zich uitdrukkelijk voorstander van de afschaffing van de sluier en voor de emancipatie van de vrouw binnen de grenzen van het (islamitische) recht en moraal. Hij waarschuwt dat na de afschaffing de vrouw zeker niet gezien moet worden als een seksueel symbool. Nee, de vrouw moet haar waardigheid behouden en al haar vrouwelijkheid bewaren. De schrijver is van mening dat inplaats van de sluier tegen "de stroom in" te verdedigen beter nagedacht kon worden over de opvoedingsmethoden en het onderwijsprogramma die de vrouw een werkelijke vooruitgang garanderen.

Officiëel onderwijs voor moslimse meisjes.

Op het moment dat Tahar Haddad deze studie schreef waren er in Tunesië ongeveer 1500 meisjes die de lagere school bezochten, verdeeld over 15 scholen. De arabische taal werd er dikwijls niet eens serieus onderwezen. Het leerprogramma omvatte niet meer dan een studiejaar. De rest van de tijd werd aan een beroepsopleiding besteed. Het aantal meisjes dat eindexamen middelbare school heeft gedaan is niet groter dan een tiental. Het bovenstaande is een bewijs dat het onderwijs aan meisjes niet veel voorstelt. Maar als we als volk en natie willen winnen, zullen we de helft van onze bevolking uit de onwetendheid moeten halen. De cultuur is toch niet het privilege van de mannen! Mannen zijn trouwens niet beter in staat om de moderniteit te assimileren dan vrouwen. De vrouw, als opvoedster van de toekomstige generatie, moet juist goed ontwikkeld zijn. Het "thuis" staat dus wel heel nauw in verband met het "openbare leven". Hoewel de profeet ons heeft aangespoord om ons te ontwikkelen, zijn de mensen er vaak bang voor; ze zien ontwikkeling als een gevaar tot losbandigheid. Diezelfde angst houdt ons tegen om de vrouw een kans te geven zich te ontwikkelen. Dit gedrag getuigt van gebrek aan respect voor de vrouw. De schrijver laakt de man die wel juwelen en geen onderricht schenkt aan de vrouw. Zo iemand bevredigt alleen zijn eigen egoïstisch verlangen om over de vrouw te blijven heersen. Vaak verstoppen we dit egoïsme achter de schijn van religieuze gevoelens en de verdediging van de openbare moraal. Tahar Haddad pleit voor Tunesische scholen en een Tunesisch leerprogramma op scholen voor jongens en voor meisjes of op gemengde scholen. Voor meisjes moet een programma voor beroepsopleiding uitgewerkt worden, zodat ze zowel intellectueel als praktisch worden voorbereid op haar taak van opvoedster. Verder kan zij ook deelnemen aan het openbare sociale leven en verschillende beroepen uitoefenen. Dit hoeft haar moeder-zijn niet nadelig te beïnvloeden. De kinderen kunnen ten dele worden toevertrouwd aan kleuterscholen. De vrouw kan alle beroepen uitoefenen die te maken hebben met gezondheid, opvoeding en cultuur.

De schrijver verwijt aan de intellectuele elite van het land haar individualisme en haar gebrek aan activiteit op sociaal vlak. Het is hun plicht het volk bewust te maken van zijn rechten en mogelijkheden, op weg naar een betere toekomst. Een uiterst belangrijke stap in de goede richting zou zijn het familieleven een nieuwe adem in te blazen door de bevrijding en de ontwikkeling van de vrouw. Zijn wij daartoe bereid?

Konklusie.

De schrijver heeft in de voorgaande studie uiteengezet welke rechten de Islam

aan de vrouw toekent evenals het respect en de gevoelens van gelijkheid die spreken uit de Schriften. Hij heeft een beeld gegeven van de positie van de vrouw in de samenleving van zijn tijd en van de gevolgen die vooral het huwelijksleven en de opvoeding van de kinderen hiervan hebben ondergaan. Hij heeft een aantal activiteiten voorgesteld om de stagnatie waarin de samenleving verkeert te doorbreken. Daarbij ligt aan de basis de bereidheid om het verleden opnieuw te bekijken en alles opzij te zetten wat een hindernis kan zijn op weg naar een betere toekomst. Hij verwijt zijn landgenoten dat ze niet de kracht in hunzelf hebben om de werkelijke oorzaken van hun zwakheid op te sporen. Hij stelt dat, als het juist is dat het land in een overgangperiode zit, het evenzeer waar is dat deze overgang hen "naar het leven of naar de dood" zal voeren.

Hij besluit met het appèl aan zijn landgenoten om over deze problemen na te denken en zich niet over te geven aan fatalisme of aan het verleden, maar vooral om zich niet meer te verzetten tegen de evolutie van de geest en de wetenschap. De verwerkelijking van de emancipatie lijkt hem nog ver verwijderd. Maar hij put zijn hoop uit de tekenen die hij bespeurt in de eenwording van de gevoelens en de inspanning voor onderwijs en opvoeding.

Slotwoord.

In Notre femme, la législation islamique et la société toont Tahar Haddad ons een gedetailleerde momentopname van een samenleving vanuit de gezichtshoek van de emancipatie van de vrouw. Er is in die tussentijd veel veranderd in die samenleving en er zijn diepgaande veranderingen aan de gang, maar ook in de huidige Tunesische samenleving - en in de moslimse samenleving in het algemeen - zijn heel duidelijk de contouren waar te nemen van dat beeld. In ieder geval heeft de schrijver ons een aantal grondgegevens van de moslimse samenleving duidelijk gemaakt.

Haddad heeft de moed gehad om in de in veel opzichten verkalkte samenleving van zijn tijd kritiek te leveren door vraagtekens te zetten achter de welhaast onaantastbare autoriteit van de rechtsgeleerden. Hij verwijt hun een gebrek aan visie; ze zijn als het ware niet (meer) in staat de Koran en de teksten "in te voelen". Daardoor ontgaan wezenlijke trekken van de moslimse wetgeving als het geloof in de kracht van de moraal en de dynamiek van de wetgeving die zich o.a. uit in de geleidelijkheid van de toepassing van een aantal wetten en de dialoog tussen wat de wet voorschrijft en wat voor een mens mogelijk is. Volgens de schrijver is het de bedoeling van de Islam om de morele betekenis van een daad te verhogen in plaats van onderdrukkende wetten te creëren.

Verder valt de schrijver de mannen en de mannenmaatschappij aan. Hun egoïsme gebruiken zij om hun oude privileges te handhaven. De grondhouding is het gebrek aan respect voor de vrouw dat overslaat in een mannelijk superioriteitsgevoel. Desondanks zijn ze inkonsekvent en hypokriet als ze de opvoeding van hun kinderen - de toekomstige generatie - toevertrouwen aan onopgevoede, onmondige en minderwaardige wezens! De intellectuelen onder hen verwijt hij ook hun gebrek aan activiteit ter verbetering van de algehele sociale situatie.

De verdienste van Tahar Haddad is dat hij een eigen, oorspronkelijke visie op de teksten van de Islam durft te geven door de geest, de bedoeling ervan opnieuw te zoeken. Het wordt de lezer zeer duidelijk dat hij in de Islam gelooft. Hij is er in geslaagd om aan te tonen dat de Islam jong en vruchtbaar kan zijn. Dit geeft hoop voor de toekomst: de Islam kan een bron van inspiratie zijn voor een diepgaande vernieuwing en modernisering van de moslimse samenleving.

Uit zijn studie blijkt de grote genegenheid van de schrijver voor de vrouw. Hij heeft veel begrip voor haar gevoelens en frustraties. Hij respecteert haar oprecht. Dat neemt niet weg dat hij af en toe ook gevangen blijkt in zijn sociale kontekst, b.v. wanneer hij de vrouw zo duidelijk vastlegt op haar moederschap, en aan de manier waarop hij de "vrouwelijkheid" ziet: bron van inspiratie voor dichters!, fijngevoelig, bevallig enz., en wanneer hij haar een aantal beroepen toedenkt, die met kinderen, zieken of de cultuur te maken hebben, en tenslotte door de nadruk te leggen op de zedelijke waardigheid van haar gedrag.

In de vragen die Haddad voorlegt aan de rechtsgeleerden ligt eigenlijk al de schets ingesloten van een wetgeving betreffende de gelijkheid der geslachten.

Vandaag de dag is er nog steeds belangstelling voor de moedige denker die Tahar Haddad was. Invloed heeft hij zeker uitgeoefend en op de eerste plaats op Bourguiba, de president van Tunesië, die in 1956 de Code du Statut Personnel heeft doen verschijnen. Deze wet betekent een radikale ommekeer in de verhouding tussen de geslachten. De polygamie wordt verboden, de vrouw krijgt het recht om te scheiden, recht op onderwijs en werk in dezelfde mate als de man. Er is zelfs sprake van geweest dat zij ook gelijk berechtigd zou worden voor de erfenis. Zover is het echter nog niet. Een wet verandert de maatschappij niet van de ene op de andere dag. Wel kan hij funktioneren als een soort traktor voor emancipatorische krachten. Tahar Haddad heeft er aan meegewerkt dat Tunesië nu de meest moderne wetgeving betreffende de positie van de vrouw in de Arabische wereld heeft.

Gerda Versteegden.

30-9-1979

CHRISTENEN EN MOSLIMS IN EUROPA

Ondanks de financiële en personele problemen waarmee de C.E.C. te kampen heeft, werd toch besloten om het nieuwe "Islam in Europa projekt" verder uit te bouwen.

Er wonen op het ogenblik ruim vijf miljoen moslims in West Europa, terwijl er in Joegoslavië, Albanië, Griekenland, Cyprus, Roemenië, Bulgarije en de Sovjet-Unie nog eens zoveel miljoen moslimse burgers aanwezig zijn.

Met name de toename van het aantal moslims door trekarbeid en migratie betekent voor de kerken en de christenen een nieuwe uitdaging. Op veler verzoek organiseerde de C.E.C. een Europese consultatie van 6-11 februari 1978 in Salzburg.

Deelnemers aan de consultatie, maar ook de I.A.P. (Islam in Afrika Projekt), hebben na de consultatie in Salzburg er bij de C.E.C. op aangedrongen om zelf een Islam-commissie te formeren. Hiertoe werd door het Presidium besloten tijdens de vergadering van 23-25 november 1978 te Warschau.

De beleidscommissie van de C.E.C. sloot zich bij de besluiten van Warschau aan door de volgende voorstellen te doen aan de assemblee. Deze voorstellen werden aangenomen en moeten worden uitgevoerd door de Islam-commissie.

De C.E.C. stelde aan haar leden-kerken informatiemateriaal ter beschikking over de Islam en relaties met moslims. Het informatiebulletin moet ook ruimte bieden voor het uitwisselen van praktische ervaringen. Het C.E.C.-comité krijgt als aanbeveling mee om nauw samen te werken met bestaande activiteiten en organisaties in Europa die zich intensief met de Islam en moslim bezig houden. Met name wordt genoemd: de dialoog-afdeling van de Wereldraad van Kerken (D.F.I.) en haar Islam-sekretaris Dr John Taylor; het concilie van R.K. bisschoppen in Europa (C.C.E.E.); "Churches Committee on migrant workers in Europe"; het centrum voor de bestudering van de Islam en relaties tussen moslims en christenen, Birmingham, o.l.v. Dr J. Nielsen (Selly Oak Colleges).

De assemblee onderstreepte dat de kerken in Europa alert moeten zijn waar het gaat om religieuze en sociale discriminatie jegens moslims in ons werelddeel. Maar bij het opkomen voor de rechten van moslims moet de C.E.C. voeling houden met ervaringen van christenen en kerken buiten Europa. De assemblee vraagt aandacht voor de repercussies die negatieve ervaringen van moslims met christenen in Europa kunnen hebben voor de relaties in moslimse landen. De assemblee sprak zich uit voor "appropriate forms of witness" of wel "geëigende vormen van getuigenis".

De Islam-commissie die verder moet werken aan al deze taken bestaat uit de volgende leden:

Dr. Jürgen Micksch	West Duitsland
Aartsbisschop Germogen	U.S.S.R.
Bisschop David Brown	Great Britain
Rev. Jan Henningson	Zweden
Rev. P. Vonaesch	Zwitserland
Pater Michel Lelong	Frankrijk (C.C.E.E.)
Dr. Andreas Mitsides	Cyprus
Drs Jan Slomp	Nederland (secretaris)

uit Roemenië en Joegoslavië is nog geen reactie binnen

De commissie heeft een startsaldo van Frs. 5597.

(J. Slomp, Leusden)

HET VERNIEUWDE TIJDSCHRIFTENOVERZICHT IS UIT.

Het overzicht van landelijke tijdschriften op het terrein van toerusting, diakonaat, zending, jeugd- en jongerenwerk is zojuist opnieuw verschenen bij het Vrijzinnig Protestants Centrum voor Maatschappelijke Toerusting. De lijst is aangevuld met een selectie van landelijke bladen van verschillende kerkgenootschappen, dag- en opiniebladen. Aan het eind van het bericht zijn een aantal radioprogramma's opgenomen, die eveneens het terrein van kerk en samenleving bestrijken. O.a. voor het verzenden van persberichten kan deze lijst nuttig zijn. Ook voor hen die zich willen oriënteren is het overzicht gemakkelijk, b.v. voor het aanvragen van gratis proefnummers. De lijst is te verkrijgen door overmaking van f 1.50 op giro nr 306300 t.n.v.V.P.C., Nieuwe Gracht 27, Utrecht.

REDAKTIE:

- P. Backx, Witte Pater, in dienst van de Cura Migratorum. Eindredakteur.
adres: Kruiskampsingel 365, Den Bosch tel 073-135926.
- J. Slomp, predikant in algemene dienst van de Gereformeerde Kerken.
adres: Dienstencentrum P.B. 202 Leusden tel 033-43244.
- J. Rijk, secr. van het R.K. Vreemdelingen Pastoraat.
adres: Hinthamerstraat 177 Den Bosch tel 073-145159.
- G. Linssen, provinciaal van Scheut.
adres: Sparrendaalseweg 5 Vught tel 04118-1217
- H. Obdeijn, wetensch. medewerker in Gesch. Universiteit Nijmegen.
adres: Weth. Broekmanstraat 47 Weurt-Beuningen tel 08897-3359.

Shi'ieten, waar vandaan ?

Wij zijn al vertrouwd geraakt met de werkelijkheid van een herleving in de Islam, waarvoor men graag termen gebruikt als reveil of renaissance die ingeburgerd zijn in het geschiedkundig taalgebruik. Het revolutionaire en gewelddadig karakter dat deze herleving vergezelt onder impuls van de Shi'ieten, roepen nieuwe vragen op.

In nummer 42 van nov/dec 1978 hebben we in het kort de oorzaak aangegeven van scheuringen in de Islam. Deze oorzaak was aanvankelijk niet van leerstellige aard maar was een kwestie van het Khalifaat, plaatsvervanging van de profeet Mohammed.

Omdat de profeet Mohammed niets had bepaald omtrent zijn opvolging, was dit van begin af aan een punt van onenigheid. Die onenigheid leidde tot de slag bij Siffīn in 657, vijf en twintig jaar na de dood van Mohammed. Dit gebeuren was het uitgangspunt van drie stromingen in de Islam, die in de loop der geschiedenis uiteen groeiden door toespitsing in de opvatting over het charismatisch en politiek leiderschap en in de toepassing van de islamitische wet.

In later tijd kregen deze stromingen de benamingen waarmee ze nu aangeduid worden:

- de Soennieten, die als overgrote meerderheid (+ 90%) de gangbare traditie van de Islam voortzetten,
- de Shi'ieten (+ 10%) die het leiderschap toekennen aan een imam uit de Shi'a Ali (de familie van Ali), afstamming van de profeet via zijn dochter,
- de Kharidjieten (enkele tienduizenden) die het leiderschap toekennen aan de beste moslim die tot khalief gekozen wordt om zijn onberispelijk gedrag. De meest radicale stroming.

Terugkomend op de Shi'ieten moet nog vermeld worden dat deze groep uiteen is gevallen in drie vertakkingen:

- de Imamieten ofwel de tak van de "12de imam". Deze imam is de twaalfde aanwijsbare imam in de opvolging van de profeet Mohammed. Hij zou op mysterieuze wijze verdwenen zijn, maar zal als messias terugkomen op het einde der tijden,
- de Zeïdieten, een afscheiding daarvan na de vierde imam,
- de Ismaëliërs, een afscheiding na de zevende imam. Na een lange reeks verborgen imams is Aga Khan als geestelijk leider naar buiten opgetreden vooral in Yemen.

De Imamieten maken veruit de grootste groep uit. Men vindt ze met name in Iran (90% van de bevolking) en in Irak (50% van de bevolking).

Kenmerkend voor de Shi'ieten is de verborgenheid waarin hun emoties, drijfveren en hun verwachtingen schuilgaan. Wie zal kunnen zeggen waarheen de moslimwereld gestuwd wordt onder impuls van deze stroming onder leiding van een algemeen aanvaarde imam ?

P. Backx

INHOUDSOPGAVE VAN DE VERSCHENEN NUMMERS VANAF MEI 1974 T/M DEC. 1979.

- 1- Gedachtewisseling over dialoog Islam-Christendom
- 2- Dialoog Islam- Christendom gezien van islamitische zijde
- 3- Vastenmaand Ramadan
- 4- Met moslims in gesprek over God - Gedragsspatroon van de Moslim in de Westerse samenleving
- 5- Bedevaart naar Mekka en Offerfeest Aïd el Kebir
- 6- Kanttekening bij een experiment - Islam in konfrontatie met Christus
- 7- Islam in konfrontatie met Christus II - Preek bij een Eucharistieviering
- 8- De Islam en de problemen van onze tijd (interv.met de Sheikh v.Al-Azhar)
- 9- Internationaal congres van moslims en christenen te Cordoba
- 10- Inleiding over de Islam door een christen, aanvaardbaar voor een moslim
- 11- Voorschriften met betrekking tot verboden spijzen en dranken
- 12- De moslim-kslender in de arabische landen
- 13- Moslims vasten en wij Christenen
- 14- De Islam en de Bijbel
- 15- Moslims onder ons
- 16- Moslims vieren Offerfeest - Bedevaart naar Mekka - Brieven v.d. Hazjj
- 17- De Islam op zoek naar het Heil
- 18- Christus volgens de Koran
- 19- Christus volgens de Koran - Het mysterie van Christus dood - Mohammedanen of Moslims?
- 20- Samenleven met buitenl. werk.nemers - Ziekenbezoek bij buitenl.werknemers
- 21- Joden-Christen-Moslim-groepen in Europa - Dialoog:iedere vorm v.kommunikatie
- 22- Houdingen die een rol spelen in de ontmoeting met moslims
- 23- De Libanon
- 24- Christenen in Trans-Jordanië
- 25- Het rituele gebed in de Islam
- 26- Syrië
- 27- Jerusaleem
- 28- Christenen in Turkije
- 29- Het Iraakse meisje
- 30- Persoonsrecht en familierecht in moslimslanden
- 31- Het gemengde huwelijk
- 32- Ter verantwoording en lezersonderzoek
- 33- Dialoog tussen moslims en christenen en de godsd. gevoeligheden
- 34- De Islam en de Schriften
- 35- Het gemengde huwelijk II
- 36- Imam en Moskee
- 37- Goed en kwaad in de Islam
- 38- De Ahmadiyya-gemeenschap
- 39- Conferentie in Salzburg
- 40- Het Gebedssnoer in de Islam - de "99 mooiste namen van God"
- 41- Het gebruik van islamitische gebedsteksten in de christelijke liturgie of bij minder officiële gelegenheden
- 42- Abraham in de Koran
- 43- Zending onder de moslims in Nederland ? (interview)
- 44- Islam en Staat - De Koran en de islamitische ethiek
- 45- Islam en godsdienstvrijheid
- 46- Seksualiteit in de Islam - Koranrecetatie in de moskee in Marokko
- 47- "Onze vrouw, de islamitische wetgeving en de samenleving" door Tahar Haddad (samenvatting door Gerda Versteegden)

